

LUNDS
UNIVERSITET

Brukarens självbestämmanderätt inom LSS

-Personalens dilemman i att ge stöd, service och omvårdnad

Av Felicia Hamzi

LUNDS UNIVERSITET

Rättssociologiska institutionen

Handledare: Eva Friis

Examinator: Måns Svensson

Abstract

The inspiration of this study stems from my own experiences of working for the people with developmental disabilities at group homes in accordance with LSS- act (1993:387). The Swedish LSS-act ought to assure a good life to those in need of support for their everyday life. The purpose of the law is to encourage full participation of social activities, promote even-living conditions and opportunity for a decent life similar to that of general populace. The aforementioned purpose should be met through good support, service as well as adequate care and it should, also, be executed with the full consideration of the individual's self-determination and participation. The case study, chosen for this research, combines quantity and quality methodology in order to evince the attitudes and knowledge of the staff in group homes as well as how these disclosed attitudes and knowledge affect the work put forward for the purpose of LSS-act. The results, obtained through interviews and surveys, reveal inconsistency and inadequacy of knowledge on the subject matter (LSS-act). The abovementioned inadequacy is partly found in the competence to deal acute life and health issues as well as some pedagogic methods. The theory of sociology of law describes how the norms, knowledge and experiences of the staff will affect the implementation of the LSS-act on their daily tasks. The studies show that when the individual staff members who do not live up the goals and the purpose of LSS-act are more likely to ignore the care-receivers' right to self-determination and voluntary participation.

Keywords: Empowerment, implementation, LSS-act.

Förkortningar

LSS Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade

HSL Hälso- och sjukvårdslagen

SOL Socialtjänstlagen

SOU Statens offentliga utredning

BrB Brottsbalken

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställningar	6
2. Bakgrund	6
2.1 LSS – en rättighetslag.....	6
2.2 Självbestämmanderätt	7
2.3 Skydd- och begränsningsåtgärder.....	8
2.4 Ett liv som andra och normaliseringsprincipen	8
4. Teori	9
4.1 Perspektiv på rättstillämpning	9
4.2 Omsorgsrationalitet	11
4.3 Makt	12
5. Tidigare forskning	13
6. Metod och urval.....	14
6.1 Urval och avgränsningar	14
6.2 Metodologisk utgångspunkt	15
6.2.1 Enkät.....	16
6.2.2 Intervju	17
6.3 Metodens validitet	18
6.4 Etiska överväganden.....	19
7. Resultat.....	19
7.1 Enkät.....	20
7.1.1 Informativa frågor	20
7.1.2 Kunskaper kring LSS-lagen	20
7.1.3 Attityder till brukarens självbestämmanderätt.....	20
7.1.4 Faktisk kunskap kring LSS-lagen: frågorna 13 - 19.....	20
7.1.5 Den öppna frågan	21
7.2 Intervju	22
8. Analys.....	26
8.1 Slutsats	29
8.2 Avslutande diskussion.....	29
9. Litteraturförteckning	31

1. Inledning

År 1994 trädde lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade i kraft.

Lagen med förkortningen LSS ersatte en samling lagar som idag kallas Omsorgslagen.

Handikapputredningen 1989 som fick uppdraget att utreda rådande lagstiftning menade att Socialtjänstlagen inte var tillräcklig (Handikapputredning, 1991). Istället fördelades ansvaret mellan kommuner och landsting och utredningen lyfte att det saknades kunskap kring funktionshindrade i de ansvariga verksamheterna (Zanderin & Maria, 2009, s. 11). Tre personkretsar skapades där personkrets 1 kom att utgöra personer med utvecklingsstörningar, autism eller autismliknande tillstånd (Pfannenstill, 2002, s. 106).

LSS lagens 5§ anger tre mål som verksamheten har i uppdrag att arbeta mot;

- Full delaktighet i samhällslivet
- Främja jämlika levnadsvillkor
- Möjligheten till liv som andra

I LSS lagens 6§ finns angivelser om hur uppdraget att arbeta mot målen ska utföras. En av anvisningarna är respekt för den enskildes självbestämmanderätt. I LSS-lagens 9§ formuleras tio olika insatser som den enskilde kan ha rätt till, varav en är *bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna*. Det kan innebära för den med ett omfattande stödbehov att insatsen ges i form av ett boende i en gruppboende (SOSFS 2002:9, 2007). I en fastbemannad gruppboende kan den med behov av tillsyn och omvårdnad få sina behov tillgodosedda av personalen (ibid). Syftet är att den enskilde, trots ett omfattande stödbehov, ska kunna leva i egen bostad. Detta är en del av LSS-lagens mål. Personal som idag arbetar på gruppboendena har generellt tre olika yrkestitlar; vårdare, stödassistent samt stödpedagog. Titlarna regleras av den utbildning som personalen har. Vårdare saknar adekvat utbildning medan utbildningskravet för stödassistent är gymnasialomvårdnad eller omsorgsutbildning. I flera kommuner formuleras stödpedagogtitelns krav som adekvat eftergymnasialutbildning med tydlig inriktning mot pedagogik eller inom funktionsnedsättningsområdet relevant utbildning med minst 60 högskolepoäng eller 400 poäng från yrkeshögskola (kommunalförbund, 2011, s. 3). Personalens direkta uppdrag enligt 6§ är att ge gott stöd, god service och omvårdnad. Personal i gruppboender behöver dels förhålla sig till verksamhetens tre mål, sitt arbete att ge gott stöd, god service och omvårdnad

men även att det görs inom ramen för lagens anvisningar om att arbetet ska utföras med respekt för brukarens integritet och självbestämmanderätt.

År 2012 började jag arbeta som timvikarie på en gruppbostad där samtliga brukare hade beviljats insatser enligt Lagen om stöd och service, LSS och tillhörde Personkrets 1 (PK1). Stödbehovet bland samtliga brukare var omfattande, bland annat på grund av intellektuella funktionsnedsättningar. En återkommande utmaning i arbetet var brukarnas vägran att duscha och personalen kunde tidvis stå handfallen inför att inte kunna hjälpa brukarna. Flera av mina kollegor menade att dem inte kunde hjälpa brukarna på grund av brukarnas självbestämmanderätt. Det kan finnas olika anledningar till varför brukaren vägrar att duscha i flera veckor och månader. Exempelvis kan vatten upplevas göra ont eller skapa obehag för personer med autism (Bogdashina, 2012, s. 59). Det kan också bero på att man helt enkelt inte förstår varför man behöver duscha, på grund av sin kognitiva funktionsnedsättning, samtidigt som personalen inte lyckas att tydliggöra för brukaren varför det är viktigt att upprätthålla god hygien. Jag och mina kollegor kunde i vissa fall se hur bristen på god hygien påverkade brukarnas hälsa, välmående och även sociala liv. Ur dessa erfarenheter föddes idén om att närmare studera huruvida brukarens självbestämmanderätt, utifrån personalens perspektiv, kan begränsa möjligheten att ge det stöd, service och den omvårdnad som behövs för att LSS-lagens mål ska uppfyllas.

Att studera personalens arbete på gruppbostäderna i syfte att undersöka hur LSS-lagens mål uppfylls, är rättssociologiskt relevant eftersom rättssociologi behandlar förhållandet mellan rätten och samhället (Baier & Svensson, 2009, s. 23). Rättssociologin intresserar sig dels för rättsregelns uppkomst, rättsregelns tillämning och implementering samt hur den påverkar och påverkas av omständigheter i samhället (Hydén, 2002, s. 10). Frågor som berör personalens inverkan på hur rätten tillämpas befinner sig därför inom rättssociologins kunskapsintresse. Det är i hög grad relevant att närmare titta på hur självbestämmanderätten och LSS-lagen tillämpas i det praktiska arbetet för att se i vilken utsträckning samt hur samhällsförhållanden påverkas av rätten (Mathiesen, 2005, s. 23). Thomas Mathiesen (2005) använder begreppet rättens åsyftade verkningar för att beskriva rättsregelns syfte. Lagens konsekvenser som inte är lagstiftarens syfte beskrivs med begreppet icke åsyftade verkningar (Mathiesen, 2005, s. 29). I den här studien kommer Mathiesens begrepp likställas med LSS-lagens intentioner.

1.1 Syfte

Syftet med den här uppsatsen är att studera huruvida personalen upplever att brukarens självbestämmanderätt kan påverka möjligheten att uppfylla LSS-lagstiftningens mål, samt undersöka personalens kunskaper och attityder kring lagen och inverkan på dess praktiska tillämpning.

Min förhoppning är att uppsatsen kan bidra till ökad förståelse för LSS-lagens tillämpning, intentioner och avsedda mål.

1.2 Frågeställningar

Studien ska försöka att besvara frågeställningen:

Hur påverkar brukarens självbestämmanderätt personalens faktiska arbete mot LSS-lagens mål?

Till stöd för att besvara frågeställningen kommer även följande frågeställningar försöka besvaras:

- Vilka kunskaper har personalen kring LSS-lagen?
- Hur påverkar personalens kunskaper det faktiska arbetet?
- Vilka attityder har personalen till brukarens självbestämmanderätt?

2. Bakgrund

2.1 LSS – en rättighetslag

Under 1800-talet förvarades en del personer med funktionsnedsättningar på statliga hospital vilka senare utvecklades till sinnes-sjukhus och strax före 1960-talet bodde utvecklingsstörda på särskilda institutioner (LSS kommitén, 2008, s. 23). Under 1960-talet började samtalen om jämlikhet även för funktionshindrade att influera debatten i svensk politik, men det tog många år innan Sverige frångick institutioner (Lewin, 2011, s. 15). Den omsorgslag som trädde i kraft år 1968 kan benämnas som första steget mot dagens LSS-lagstiftning och gav personer med utvecklingsstörning möjligheten till skolgång, fritidsaktivitet och sysselsättning (ibid). Under 1980-talet tillämpades elevhemmen¹. Omsorgslagen kom aldrig att bli en

¹ Elevhem även kallat vårdhem var institutioner som syftade till att tillgodose den vård och omsorg som personer med utvecklingsstörningar ansågs vara i behov av (Andkvist, 2014, s. 9).

rättighetslagstiftning utan fortsatte traditionsenligt enbart att reglera sjukvårdens ansvar för personer med funktionsnedsättningar (LSS kommittén, 2008, s.28). LSS - reformen växte fram tillsammans med många andra lagändringar i början av 90-talet och syftade till att ge alla i samhället lika levnadsvillkor, jämlikhet och delaktighet. Till grund för LSS-lagen ligger FN:s standardregler som ska skapa jämlikhet och delaktighet för personer med funktionsnedsättningar (Lewin, 2011, s. 15). I utredningen Handikapp, välfärd och rättvisa uttrycks vikten av att funktion eller egenskaper inte ska begränsa den fria viljan eller personens levnadsvillkor (Handikapputredning, 1991, s. 123). LSS-lagen är en rättighetslag och skiljer sig därför från SoL genom att LSS-lagen inte är villkorad. Det innebär att om den enskilda tillhör en viss personkrets enligt LSS-lagen och är i behov av insats som inte kan tillgodoses på annat sätt har individen rätt till insatsen. LSS-lagen har goda levnadsvillkor som mål och inte skäliga som SoL². Det är viktigt att förtydliga att LSS-lagen även är en ramlag vilket därför enbart innehåller regler, principer och mål. Exakt hur målen ska uppnås regleras inte i detalj. Till skillnad från SoL kräver LSS-lagen dessutom inte ett ekonomiskt hänsynstagande vid insatser (Zanderin & Maria, 2009, s. 103).

2.2 Självbestämmanderätt

I LSS-lagens 6§ uttrycks att verksamhet som bedrivs enligt lagen ska grundas på respekt för den enskildes självbestämmande och integritet. Den som inte är i behov av stöd i sin livsföring kan själv försvara sin rätt till integritet vilket kan översättas till ett autonomt självbestämmande (Handikapputredning, 1991, s. 124). Den som har svårighet att uttrycka sin rätt ska ha samma möjlighet till självbestämmande som den med en autonom självbestämmanderätt (Giertz, 2012, s. 194). Motsatsen till autonom beskrivs som utsatt (ibid). En utsatt självbestämmanderätt får inte innebära någon inskränkning på mänskliga och medborgerliga rättigheter. Därför är principen om självbestämmande etisk och ska vara en grundläggande rättighet för människan (Handikapputredning, 1991, s. 125).

Självbestämmande kan dock i vissa fall innebära att den enskilde tillfälligt överlåter beslutsfattande till någon annan (Giertz, 2012, s. 194). Det kan exempelvis vara beslut gällande ekonomi där en God man kan utses. I FN´s standardregler (2008:23) anges att

² "Begreppet goda levnadsvillkor i LSS ska uppfattas som ett krav på att insatser enligt lagen utformas så att de säkerställer att den enskilde inte, till följd av sitt stöd- och servicebehov, under en längre tid hänvisas till att leva på en nivå som motsvarar försörjningsstödet enligt SoL. Det är däremot inte rimligt att uppfatta goda levnadsvillkor som en garanti mot att den enskilde inte vid något enskilt tillfälle ska hänvisas leva på en sådan nivå. Begreppet skälig levnadsnivå i SoL har en distinkt betydelse när det gäller försörjningsstöd, men det saknas vägande skäl att skilja mellan goda levnadsvillkor och skälig levnadsnivå i fråga om sociala tjänster som omfattar stöd, service, omsorg och omvårdnad till personer med funktionsnedsättningar" (SOU 2008:77, s 25).

självbestämmanderätten ska stärka individens rätt att utöva sitt medborgarskap (SOU 2008:23, 2006). Personer som är i behov av stöd har rätten att få sin integritet beaktad av andra. Det betyder att andra, exempelvis boendepersonalen, ska vid insats enligt LSS-lagen se till att insatsen utförs med hänsyn till individens självbestämmande. Huvudregeln lyder ”mer behov, mer beaktning” (Handikapputredning, 1991, s.44). Socialstyrelsen som ansvarar för att upprätta riktlinjer för LSS-verksamheter förtydligar i flera av sina dokument vikten av självbestämmande.

2.3 Skydd- och begränsningsåtgärder

Det finns ingen möjlighet i LSS-lagen till skydd- och begränsningsåtgärder. En orsak är lagens utformning som rättighetslag samt formuleringen att insatser ska utföras med respekt för den enskildes integritet och självbestämmanderätt (LSS kommitén, 2008, s. 251). Det är även så att specialmotiveringen till delar av lagen uttrycker att LSS-insatser inte ska syfta till att beskydda eller vara omhändertagande så att den enskilde är passiv i beslutet (prop.1992/93:159, 1992, s. 172). Trots formuleringen kan det beslutas om bistånd av tillsynsinsatser eller att verksamheter ibland tillämpar låsta ytterdörrar, detta främst i verksamheter för personer med nedsatt beslutsförmåga (LSS kommitén, 2008, s. 250). I dokumentet *Att förebygga tvång- och begränsningsåtgärder genom det systematiska kvalitetsarbetet* beskrivs hur LSS-verksamheter ska arbeta för att undvika inskränkningar på den fria viljan och självbestämmandet. Tvångsåtgärder får i regel inte förekomma. Det kan förekomma tvång av nödvärn i enlighet med brottsbalkens 24 kapitel (Socialstyrelsen, *Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna*, 12/2013, s. 3). Nödvärnsrätten kan endast tillämpas för att avvärja akut fara för liv och hälsa. Verksamhet som bedrivs enligt LSS-lagen har skyldighet att säkerställa att tvång och begränsningsåtgärder förebyggs genom ett kontinuerligt och planerat arbete (SOSFS 2011:9, s. 2).

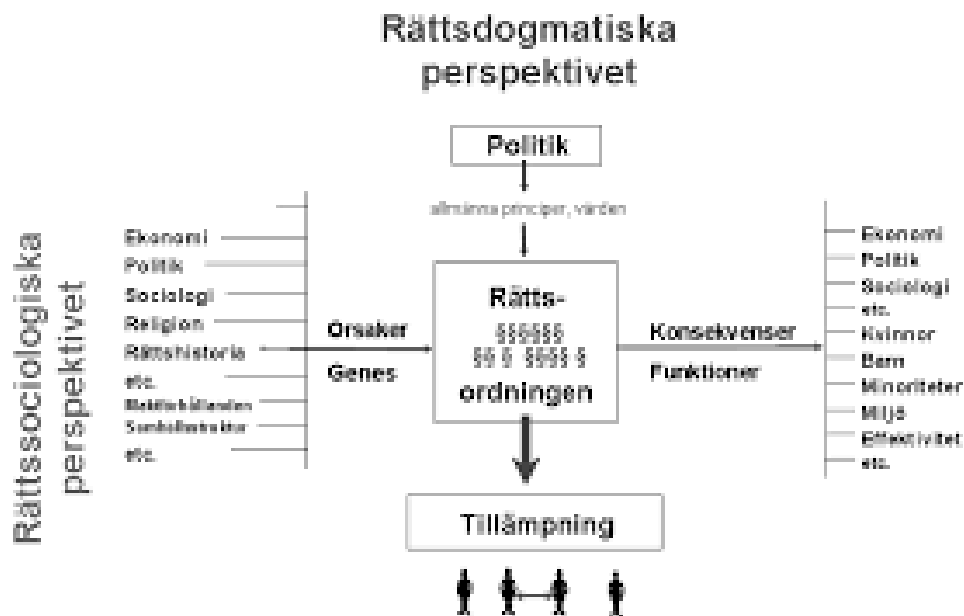
2.4 Ett liv som andra och normaliseringsprincipen

När LSS-lagen infördes innebar principen för personer med utvecklingsstörningar möjlighet att lämna vårdhemmen till förmån för egna hem. Normaliseringsprincip grundas på idén att personer med utvecklingsstörningar ska integreras i samhället och få leva ett normalt liv (Lewin, 2011, s. 16). Begreppet normalt har dock kritiserats. Barbro Lewin (2011) menar att det kan skymtas ett begrepp om normal i lagens formulering ”om ett liv som andra”.

Utredningen, SOU 2008:77, menar i sin tur att formuleringen om ”ett liv som andra” ger LSS-verksamheterna möjlighet att anpassa stöd och serviceinsatser efter den enskildes behov och vilja men att den öppna formuleringen kräver tolkning som kan leda till negativa konsekvenser i form av att insatser kan komma att ges olika beroende på kommun och verksamhet (LSS kommittén, 2008, s. 256). En tolkning av ”ett liv som andra” är att det är individen som ska anpassas till samhället så att den enskilde lever som alla andra. Detta är ett missförstånd och uttrycket ska istället tolkas på det sättet att omgivningen ska anpassas till individen (Lagerstedt, 2010, s. 9). Huvudmannen har enligt ”ett liv som andra” principen skyldighet att bistå med stöd och service som den enskilde behöver för att kunna delta i samhället på lika villkor som andra (ibid). Normaliseringsprincipen är att deltagandet ska ske på lika villkor i samhället oavsett funktion (Handikapputredning, 1991, s. 45).

4. Teori

4.1 Perspektiv på rättstillämpning

Figur 1:1(Hydén 2002, 16)

Håkan Hydén (2002) beskriver det rättssociologiska ämnets intresse för rättsordningen (figur1:1). Det rättssociologiska perspektivet är en del av samhällsvetenskapens perspektiv (Hydén, 2002, s. 16). Rättssociologin tittar på lagens orsaker och konsekvenser i samhället, samt sociala företeelser inom rätten. Den utökar det rättsdogmatiska perspektivet inom

rättsvetenskapen. Hydén (2002) förklarar lagens praktiska tillämpning utifrån domarperspektiv respektive användarperspektiv inom rätten. Domarperspektivet är just det rättsdogmatiska som påvisar auktoritativt givna innehåll i rätten. Rättsdogmatiken förutsätter att tillämpningen styrs av rätten. I det rättssociologiska användarperspektivet blir rätten istället en del av flera medverkande krafter som avgör hur utövaren ska handla (Hydén, 2002, s. 16). Utövaren kan vara en jurist eller en myndighetsperson som genom sin profession använder rättens normativa innehåll i sitt beslutsfattande. Rättssociologin menar att beslut kan påverkas av andra faktorer utanför rätten (Hydén, 2002, ss. 16 - 18). Enligt användarperspektivet är rätten inte oberoende av utomrättslig påverkan. Det kan handla om samhällseliga faktorer ofta sammanhängande med var i samhället rätten ska tillämpas. Det kan handla om ekonomiska hänsynstagande eller påverkan av traditioner inom området där rätten ska tillämpas. Även boendepersonalens arbete med brukarna kan förklaras med hjälp av Hydéns modell, eftersom tillämpningen av rätten påverkas av personalens erfarenheter, kunskap och normer. Rättens faktiska tillämpning kan alltså förändras beroende av vem som tillämpar rätten och vilken utbildning eller hur lång erfarenhet som rättstillämparen har.

Anna Hollander och Katarina Alexius Borgström (2009) förklarar beslutsfattande processer hos socialarbetare utifrån tillämpningsmodellen IRAC, *Issue, rule, analysis, conclusion*. När tillämpningen av en rättsregel sker möts rättsdogmatiken med professionskunskaper och tillämparens egna erfarenheter (Alexius Borgström, 2003). En översättning av IRAC är tillämpningsmodellen med fem steg som innefattar:

omständigheter: fallets omständigheter och innehåll - vad det faktiskt är som beslutet berör.

rätten: vilka rättskällor och rättsregler berör fallet.

professionskunskaper: evidensbaserade och teoretiska kunskaperna som professionen förväntas ha anskaffats genom utbildning.

analys: rätten ska tillämpas och då kommer omständigheter och professionskunskaper att vara påverkande faktorer.

slutsats: utmynnar ofta i otydliga svar eller parallella konklusioner. Otydligheten i slutsatsen beror på hur konkreta de tre förstnämnda faktorernas innehåll är (Hollander & Alexius Borgström, 2009, s. 26).

Det som avgör hur rättstillämpningen sker är utomrättsliga faktorer i form av omständigheter och professionskunskaper. Slutsatsen kan därför utmynna i olika beslut trots att det är samma rätt som tillämpas (ibid).

4.2 Omsorgsrationalitet

Historiskt har kvinnor stått för omsorgsarbetet. Före det moderna välfärdssamhället var det kvinnor inom familjen som ansvarade för omsorgen av anhöriga i behov av vård och hjälp. Det traditionella omsorgsarbetet var ett möte mellan två personer där den ena sörjde för den andras behov. Familjebanden i den traditionella omsorgen medförde att omsorgsarbetaren visade förmåga av att själv hantera sina egna men också andras känslor. I det moderna välfärdssamhället är det offentliga verksamheter som bedriver större delen av omsorgen, så som förskola och äldreomsorg. Denna förändring innebär andra krav på den som ska sörja för den enskilde. Norska sociologen Kari Wærness studie kring omsorgsarbete visar att omsorgsarbetarna förväntas arbeta utifrån rutiner, mallar och effektivitetsmål (Engdahl & Larsson, 2011, s. 62). När omsorgen utförs av personal istället för av anhörig blir teoretiska kunskaper viktiga (ibid). Omsorgspersonal ska genom formella direktiv följa politiskt och byråkratiskt satta mål. Målen kan vara avvikande från omsorgsuppdraget genom sin karaktär som tidseffektiverande eller resursfördelning (Engdahl & Larsson, 2011, s. 61). Teorin om omsorgsrationalitet beskriver omsorgspersonalens förhållningssätt mellan den traditionella omsorgen och den omsorg som det moderna välfärdssamhället har skapat. Omsorgsarbetet i välfärdssamhället är en profession som ska styras utifrån effektivitetsmål men för att omsorgsarbetet ska vara gott agerar personalen likt det traditionella omsorgsarbetet. Gott omsorgsarbete kräver en liknande relation mellan hjälparen och den enskilde som den traditionella omsorgen. När effektivitetsmålen inte lämnar tillräckligt med tid eller resurser för att ge en god omsorg tenderar personalen att handla utanför effektivitetsmålen. När personalen i sitt omsorgsarbete bortser från effektivitetsmålen handlar personalen rationellt sett utifrån omsorgsrationaliteten. Omsorgsrationaliteten betonar att en god omsorg handlar om att personalen bortser från några direktiv för att tillgodose den enskildes behov men betonar att omsorgspersonal inte får utöva makt eller överföra sina egna normer på den enskilde. Istället ska omsorgspersonalen vara lyhörd för den enskildes egna förmågor och beakta den enskildes möjlighet till självhjälp och inte överbeskydda (ibid). Att överbeskydda är en maktutövning som inte är förenlig med gott omsorgsarbete och faran med att överföra egna normer på den som tar emot hjälpen är att hjälpen inte utförs så som mottagaren önskar (Wærness, 1993, s. 235 se även Engdahl & Larsson, 2011, s. 61).

4.3 Makt

Omsorgsrationaliteten lyfter makt som något icke förenligt med god omsorg. När omsorgspersonalen beaktar den enskildes självbestämmande och förmåga till självhjälp kan begreppet empowerment användas. I en omsorgskontext kan empowerment översättas till egenmakt (Meeuwisse, Swärd, Andershed, Andersson, & Andershed, 2013, s. 209). Empowerment främjar den enskildes delaktighet och självbestämmande över det egna livet. Synen utgår från att den enskilde har den yttersta kunskapen och erfarenheten om sig själv och sitt liv (Payne, 2014, s. 266). Motsatsen till empowerment brukar beskrivas som paternalism. Paternalismen utgår från att den enskilde i behov av hjälp saknar förmåga att fatta egna beslut. Expertens vetande är överordnad den enskildes. Den här under- och överordningen förutsätter att människan överlag och särskilt utsatta personer inte själva är kapabla till att förstå vad som är bäst för sig själva (Meeuwisse, Swärd, Andershed, Andersson, & Andershed, 2013, s. 208). Ett liknande maktutövande är pastoralmakten som har sitt ursprung i Michel Foucault (1983) maktteori. Pastoralmakten är en maktutövning som grundas i omtanke och beskydd av den svaga men också ett fråntagande av ens delaktighet och medbestämmande. Individer i behov av stöd och hjälp misstros i att kunna förmedla hur den vill ha stödet och istället förbjuds eller hindras från att fatta beslut kring det egna livet. Pastoralmakten utgår precis som paternalismen ifrån att en hjälpbehövande ska underordnas sig experten eller en profession. Begreppet beskrev från början kyrkans makt men har kommit att även omfatta statlig makt och myndighetsutövning. Pastoralmakten beskrivs i sin karaktär som produktiv och positiv makt som dels verkar hjälpsamt och dels kontrollerande (ibid s 287). Det är pastoralmaktens dubbla verkningar som gör att det är svårt för individen att skydda sig mot eller att gå i strid med. Det är i institutioner som ska lyfta det "goda livet" där pastoralmakten idag utövas. Maktutövandet legitimeras med att det är nödvändigt för att hjälpbehövande ska kunna tillgodoseas med det goda livet. Legitimiteten förstärks med expertis som grundas i specifika kunskaper och utbildningar. Den status som legitimerar pastoralmakten säkras genom rutiner, mallar och dokumentation. Dokumentation och kartläggning kring den enskilde stärker både maktutövaren men också bibehåller den enskildes status som behövande, patient eller brukare (ibid s. 286).

5. Tidigare forskning

Under rubriken tidigare forskning lyfts forskning kring området LSS och begreppet självbestämmande. Det har bedrivits mycket forskning kring självbestämmandet enligt LSS i avsnittet presenteras den forskning som främst lyfter yrkesverksamma i området och implementering av aktuell lagstiftning.

Elsa-Britt Persson (2014) har genom omfattande intervjuer beskrivit personers självbestämmande i en gruppbostad för personer med lindrig utvecklingsstörning. Persson forskning fokuserar på relationen mellan brukaren och personal där slutsatsen belyser hur brukarnas självbestämmande kan förstärkas genom verksamheten istället för att gruppboستaden ska innebära en begränsning. Persson lyfter att personalens respektive brukarnas uppfattning kring individens rätt att bestämma över det egna hemmet överensstämmer men att det inte alltid tillämpas i praktiken. Brukarna finner svårigheter i att våga uttrycka sin vilja om den går i strid med personalens och att flera brukare har tankar på att i framtiden söka bostad utanför LSS. Problematik uppstår när personalen uppfattar motstånd som en del av diagnosen utvecklingsstörning och inte som brukarens uttryck för självbestämmande. Personalen uppfattar att det finns ett behov av stöd och service i något som brukaren inte samtycker med. Detta menar Persson måste göras med stöd av praxis (Persson, 2014, s. 66).

Lena Widerlunds Licentiatuppsats (2007) har utgångspunkt ur projektet SFU (självbestämmande för utvecklingsstörda) med syfte att öka självbestämmandet hos individer med utvecklingsstörning med hem i LSS gruppboستäder. Slutsatsen av studien var att institutionskulturen lever kvar i gruppboستäderna. Personalen fortsätter att socialiseras in i samma förhållningsätt som på dem gamla institutionerna före LSS-lagens uppkomst. Widerlund problematiserar relationen mellan brukare och personal där hon menar på att personalen fyller en annan funktion än stöd och service, något som Persson även lyfter i sin studie (Persson, 2014, s. 64). Personalen och gruppboستaden blir tillsammans med dagligverksamhet och andra verksamheter inom LSS den värld som brukaren är begränsad till. Brukaren tillgodoses inte med det stöd för att verka i samhället som denne har rätt till enligt Widerlund (Widerlund, 2007, s. 131).

En rättssociologisk studie som gjorts av Lennart Erlandsson (2014) belyser beslutande myndigheters tillämning av lagstiftning vid beslut om insatser gällande LSS. Erlandsson menar att den målrationala lagen påverkas av normer vid myndigheterna och problematiserar interna dokument som ibland går i strid med gällande LSS lagstiftning. Beslutande

myndigheter filtrerar sociala normer genom lagstiftning. Författaren menar att tillämningen av rättskällor måste öka dels för att personer som omfattas av LSS inte alltid har kapacitet att uttrycka sin vilja i ett myndighets sammanhang och dels för att rättskällor så som förarbeten har en stor tyngd i den målrationala LSS-lagen (Erlansson, 2014).

Annika Pfannenstills studie beskriver hur rätten verkar utifrån ett användarperspektiv. Pfannenstills rättssociologiska avhandling har genom fallstudier tittat på hur icke juridiska kunskaper påverkar rätten. Rättsanvändningen bestäms av det normativa innehållet och därför i relation till profession som tex. en beslutsfattare företräder (Pfannenstill, 2002, s. 16). Det icke rättsliga alltså kunskapen som beslutsfattaren förväntas att inneha styr rättens innehåll i en ramlag. Pfannenstill menar att den bristande samsynen på autism inom den medicinska forskningen har gett negativt bemötande och beslut för individen. Avhandlingens slutsatser handlar dels om rättens funktion att reglera vilken kunskap som ska ha företräde och dels hur olika kunskapssyner ska samverka. Den professionella kunskapen ska styra beslutsfattande men rätten ska genom krav på resultatredovisning kunna avgöra vilken kunskapssyn som ska få gehör. Genom Habermas livsvärden menar Pfannenstill att rätten måste ge utrymme för en erfarenhetsbaserad kunskap (Pfannenstill, 2002, ss. 200-203).

6. Metod och urval

Undersökningen är genomförd som en fallstudie. Fallstudieforskning syftar till att ingående studera en avgränsad miljö (Denscombe, 2016, s. 93). Ett fall kan vara ett bostadsområde, en organisation eller som i denna studien personalen i gruppboheter (Bryman, 2002, s. 65). Att arbeta med studien utifrån fallstudie gav möjligheten att gå på djupet i en specifik kontext (Jacobsen, 2012, s. 63). Fallstudie som ett explorativturval använd i småskalig forskning och ökar möjligheten till intressanta detaljer och ovanliga förekomster (Denscombe, 2016, s. 65). Detta är relevant då studiens frågeställning handlar om en specifik grupps arbete. Genom att koncentrera studien på personalen i gruppboheterna, dem absoluta enheterna, (ibid, s. 64) gav resultatet ett exemplifierande karaktär vilket är passande för frågeställningen och uppsatsens omfattning. Metoden förknippas ofta med kvalitativa frågeställningar men fallstudieforskning kombinerar ofta kvalitativ och kvantitativ metod (Bryman, 2002, s. 65). I studien kombineras därför kvalitativ metod med kvantitativ genom enkäter och djupintervjuer.

6.1 Urval och avgränsningar

Studiedeltagarna valdes genom att jag kontaktade min närmsta chef som i sin tur lyfte frågan om deltagande i sin ledningsgrupp. Två chefer i ledningsgruppen anmälde sitt intresse och jag fick möjlighet att dela ut enkäter på tre gruppboheter. Jag lämnade över enkäten till cheferna

som sedan delade ut enkäterna vid sina respektive veckomöten. Enkäterna hämtades enligt överenskommelse med respektive chef. Icke-sannolikhetsurval tillämpades i urvalsprocessen (Denscombe, 2016, s. 69). Ett icke-sannolikhetsurval kan inte påvisa vilken sannolikhet som varje individ har för att vara en del av stickprovet eftersom urvalsmetoden inte bygger på en urvalsram (Eliasson, 2013, s. 49). Nackdelen med tillvägagångssättet är att resultatet inte kan framläggas som representativt för populationen. I ett icke-sannolikhetsurval används ofta ett subjektivt urval där studiedeltagarna väljs ut genom kontakter (Eliasson, 2013, s. 50). En typ av icke-sannolikhetsurval är bekvämlighetsurvalet där urvalet sker subjektivt. Forskaren ser sig om bland vänner och bekanta vilket är både tids och kostnadsbesparande (Bryman, 2002, s. 114).

6.2 Metodologisk utgångspunkt

För att uppnå mitt syfte valde jag att göra en kombination av kvantitativ och kvalitativ metod. Kvalitativ metodik förknippas ofta med observationer och intervjuer. I studien används semistrukturerade intervjuer för att insamla data. En semistrukturerad intervju består av flera i förväg bestämda frågor, till skillnad från den ostrukturerade som mer liknar ett vanligt samtal (Eliasson, 2013, s. 26). Genom djupintervjuer kan forskaren styra vad samtalet ska handla om samtidigt som deltagaren ges möjlighet till egen reflektion (Widerberg, 2011, s. 66). Det är egentligen inte personen bakom intervjudeltagaren som är av intresse för en samhällsvetenskaplig studie. I samhällsvetenskaplig forskning och främst sociologisk forskning ses människan som bärare av sociala strukturer och mönster (Widerberg, 2011, s. 67). Därför blir intervjuer relevanta i studier som syftar till att undersöka attityder och uppfattningar. Intervjuerna ska dokumenteras, till exempel genom ljudinspelning. Inspelningen ska sedan transkriberas till text för att sedan kunna analyseras. Viktigt är att deltagaren anonymiseras under transkriberingen (Widerberg, 2011, s. 113). När intervjun är transkriberad och finns i löpande text ska kvalitativa data analyseras till ett resultat. Det finns flera metoder för att analysera en intervju. Tematisk analys är ett sätt att gå tillväga. Transkriptionen ska läsas ett flertal gånger och teman kopplade till studiens teoretiska ansats ska utvinnas (Jørgensen & Louise, 2000, s. 122).

Kvantitativa metoder förknippas med enkätundersökningar i form av ett frågeformulär som fylls i av deltagarna i studien. Studiens frågeställningar ska operationaliseras i enkätens frågor. Enkäter har den metodologiska funktionen att kunna generalisera ett fenomen till en större grupp utifrån ett mindre urval. Det är ett resurssparande tillvägagångssätt (Eliasson, 2013, s. 30). Enkätens disposition rekommenderas att bestå av ett par informativa frågor, så

som ålder och kön. Frågor av informativ art ska inte kunna rangordnas och kan bära två syften. Dels en mjuk ingång för deltagaren att påbörja enkäten, och dels fungerar frågorna som nominalvariabler. Nominalvariabler kan användas i resultatet för att urskilja samband, till exempel mellan en attityd och kön (Eliasson, 2013, s. 38). En enkät kan sedan utformas med öppna och slutna frågor. Öppna frågor lämnar möjlighet för deltagarna att använda sitt egna språkbruk och ger möjlighet till oförutsägbara svar (Bryman, 2002, s. 158). Nackdelarna med att använda sig av öppna frågor är att de är mer tidskrävande för både forskaren och deltagarna (Bryman, 2002, s. 159). Generellt brukar större delen av enkätfrågorna bestå av slutna frågor, en öppen fråga kan avsluta enkäten för att deltagarna själva ska kunna uttrycka sådant som intresserar dem (Eliasson, 2013, s. 42). I motsats till öppna frågor är data från slutna frågor lättare för forskaren att bearbeta och ger större möjligheter till att jämföra resultat (Bryman, 2002, s. 160).

Det finns fördelar med att kombinera kvalitativ och kvantitativ forskningsmetodik. Genom att ta utgångspunkt i en kvantitativ enkätundersökning kan en kvalitativ intervju ge en djup förståelse för den kvantitativa datan (Eliasson, 2013, s. 30). En kvantitativ enkät ger en ingång i ämnet samt möjliggör ett större deltagarunderlag. En kvantitativ forskning kan påvisa hur något är, följer kvalitativa forskningen upp och kompletterar genom att besvara varför (Bryman, 2002, s. 417).

6.2.1 Enkät

I första insamlingen av data användes enkäter med totalt tjugo frågor. Frågorna 1–3 är rent informativa frågor kring yrkestitel, anställningsform och antal verksamma år inom yrkesområdet (se bilaga 2). Valet av att inleda med den typen av frågor föll sig naturligt och med syfte att kunna urskilja om titel eller erfarenhet är avgörande eller inverkar på attityd och uppfattning. Frågorna 4,8,9,10 är frågor som ställs kring personalens upplevelser kring sin egen kunskap om LSS-lagen (se bilaga). Frågorna 5,6,7,11,12 berör självbestämmanderätten och lagstiftning (se bilaga 1). Informanterna fick reflektera över hur de tillämpar självbestämmanderätten i sitt arbete och sina upplevelser kring att arbeta med brukarens självbestämmanderätt i fokus. Frågorna 13–19 var påståenden hämtades från socialstyrelsens riktlinjer, samt lagtexten och syftade till att ge en objektiv bild av hur personalens egentliga kunskaper kring lagstiftningen såg ut. Den sista frågan, 20, var en öppen fråga som gav informanterna möjlighet att i fritext beskriva sin uppfattning om och förhållningssätt till brukarens självbestämmanderätt i det dagliga arbetet.

6.2.2 Intervju

På enkätens sista sida lämnades mina kontaktuppgifter med en förfrågan om att delta i en intervju. Av totalt tjugo studiedeltagare var det endast två som var intresserade av att bli intervjuade. En reflektion kring det låga intresset att delta i en intervju efter att ha svarat på enkäten är att kravet att svara både på enkät och intervju är för högt. Dessutom krävdes det av en som var intresserad att själv ta kontakt. Intervjuerna genomfördes som semistrukturerade med stöd av intervjuguide (se bilaga 1). De första frågorna var av informativ typ och syftade dels till att skapa kontakt med respondenterna men också att illustrera vem som intervjuades.

Intervjupersonerna fick sedan uppläst tre fiktiva situationer som vidare benämns som fall A, B och C. Fallen presenterades ett i taget för respondenterna. Fall A handlar om en brukare med begränsad verbal kommunikation och kan därför inte delta i längre verbala samtal.

Intervjupersonen fick berätta om hur den förbereder inför matsituationen och hur intervjupersonen ger stöd i situationen. Brukaren i Fall A har svårigheter med sin kost och en dietist rekommenderar att brukaren äter minst en halv portion per måltillfälle. Vidare ombeds intervjupersonen att reflektera över hur den agerar om brukaren i fallet inte vill äta.

I Fall B presenteras en brukare med begränsad förståelse för verbala ord och kommunicerar genom korta fraser och använder förtydligande bilder som stöd. Brukaren i Fall B tycker om att promenera vilket brukaren gör dagligen. Brukaren vill en dag inte bära skor när den ska promenera utomhus. Intervjupersonen får reflektera över hur den ska motivera brukaren att använda skor. Vidare får intervjupersonen berätta om hur den agerar om brukarens tar skada av att inte använda skor. I fall B får intervjupersonen svara på vilka befogenheter personal tros ha i förhållande till lagstiftning och begränsningsåtgärder.

Fall C handlar om en brukare som helt saknar förmåga av att uttrycka sig verbalt med ord. Istället använder brukaren ljud och på tonläge i rösten och kroppsspråk förmedlar brukaren sin vilja. Brukaren brukar gå tillsammans med personal till affären som ligger på andra sidan av vägen utanför gruppboenden. En dag vill brukaren korsa vägen själv men personalen bedömer att brukaren riskerar att bli påkörd. Även i fall C får intervjupersonen reflektera över rätten till begränsningsåtgärder. I samtliga fall ställs intervjupersonen inför dilemmat mellan brukarens självbestämmanderätt och LSS-lagens mål.

Metoden med fall är lånad från vinjettekniken. Med vinjettekniken kan normer och värderingar undersökas. Respondenterna reflekterade och pratade om sitt arbete vilket kan vara känsligt dels för att den arbetar under sekretess och dels för att respondentens svar

innebär ett blottande av sitt arbete. Genom fiktiva fall kan respondenten distanseras från arbetet på så vis att respondenterna inte tvingas lyfta situationer från sitt arbete (Bryman, 2002, s. 170).

Östberg, Wåhlander, & Milton (2000) använder tekniken i en studie om barnavårdsutredningar med syfte att undersöka människors bedömningar och värderingar i situationer. Metoden ökade möjligheterna att jämföra respondenternas svar på samma situationer har presenterats. Eftersom att jag själv arbetar i en gruppbostad ville jag använda en metod som minskade risken att inverka på respondentens svar, vilket metoden gör (Östberg, mfl., 2000, s. 18). Fallen följs sedan av en variation av utfall. Med hänsyn till sekretessen som respondenterna har i sitt arbete finns det flera fördelar i att använda metoden. Respondenterna kunde på så sett avstå från att lyfta exempel som kan härledas till brukare i deras arbete. Intervjuerna löpte likt ett samtal vilket underlättades genom min egen förförståelse och interna språkbruk. Intervjuerna avslutades med samtal om synen och upplevelser kring utmaningar som respondenterna stöter på i sitt arbete. Respondenterna fick reflektera över negativa respektive positiva upplevelser kopplade till brukarnas självbestämmanderätt. Genom att tematisera intervjuerna förenklas och struktureras texten och respondenternas svar. Meningsbärande enheterna bildas av ord, meningar och uttryck (Jacobsen, 2012, ss. 146 - 147). Tematisering av intervjumaterialet sker genom att söka rätt på kategorier och teman (ibid, 151). Frågor som studeras vid en tematisering är: Hur ofta och i hur många intervjuer tas ett tema upp? Vilka teman och kategorier talar bara en eller få personer om och varför tas temat inte upp i andra intervjuer? Tematisering innebär att ständigt återgå till data och försöka finna samband och systematiska likheter eller skillnader. Varje tema ska presenteras med ett citat som lyfter det aktuella temat (ibid, 152).

6.3 Metodens validitet

Urvalet i form av ett litet bekvämlighetsurval gör det svårt att generalisera resultatet till en större population. I och med att enkäterna delades ut av cheferna och inte av mig blir urvalet obundet slumpmässigt och resultatet kan därför ses som exemplifierande. Att genom enkäterna be studiedeltagare att själva ta kontakt för en intervju begränsade intervjudeltagandet till endast två personer. Dessa personer kan ha egenskaper som gör deltagarna mer benägna att delta i en studie vilket kan leda till osäkerheter i resultatets reliabilitet.

Enkäten och intervjufrågorna är inte vetenskapligt beprövade vilket också ger en svag reliabilitet. Mina egna erfarenheter och uppfattningar från mitt jobb på gruppbostad kan ha påverkat hur svaren har tolkats vid tematisering. Fabriceradata är alltid påverkad av forskaren och därför ska studier där metoder som enkät eller intervju används förutsätta att forskaren påverkar resultatet (Silverman, 2010, s. 74).

6.4 Etiska överväganden

Vetenskapsrådets Forskningsetiska principer inom human- och samhällsvetenskap innehåller riktlinjer för hur samhällsvetenskaplig forskning bör bedrivas. Jag har vid enkät och intervjuer informerat deltagarna om hur deras information kommer att användas och att deltagandet är frivilligt och att har möjlighet att avbryta om så önskas. Deltagande sker anonymt om inget annat önskas och kontaktuppgifter till mig finns tydligt i enkäten. Jag har informerat informanterna och respondenterna att siffror kommer att tilldelas varje respondent, detta för att beakta anonymiteten. Personal i verksamheten står i en beroendeställning till arbetsgivaren därför tar jag som forskare vikt vid att medverkan sker anonymt och att inga personuppgifter så som namn eller arbetsplats kommer att presenteras i resultatet eller till arbetsgivare. För att undvika att situationer som kan vara identifierbara för brukare eller annan personal har jag genom vinjetteknik presenterat fiktiva fall.

Att studera en organisation där forskaren är medarbetare kan både ses som en tillgång men även dubbla roller ge negativ inverkan på studien. Dag Ingvar Jacobsen (2012) menar att det är framförallt av vikt att forskaren är ärlig med sina dubbla roller och ger läsaren information om detta. Han vill dock understryka att det inte ligger något förbud att genomföra en studie i en organisation där en arbetar (Jacobsen, 2012, s. 22). I en studie kan forskaren dra nytta av sin kännedom om organisationen och som insider ges möjligheten att skapa en relation och förtroende hos respondenterna som en utomstående inte kan. I intervjuerna kan det synliggöras att forskaren talar språket och behärskar ett internt språkbruk vilket kan underlättat samtalet.

7. Resultat

Under denna rubrik presenteras resultatet av studien. Enkäten redovisas i första stycket. I enkätfrågorna numrerade 13–19 där respondenterna tog ställning kring påstående hämtade ur lagtext eller socialstyrelsens riktlinjer riktad mot LSS-verksamhet. Därefter redogörs för

enkätens öppna fråga och vilka teman som jag har uppmärksammat i respondenternas fria text. Redogörelsen för den tematiska analysen av intervjuerna kommer sedan.

7.1 Enkät

7.1.1 Informativa frågor

Av de tjugoen som deltog i studien var flertalet tillsvidareanställda (19) med yrkestiteln stödassistent. Mer än hälften av deltagarna har arbetat i någon form av LSS-verksamhet i mer än tio år (15). Det innebär att en större del av enkätdeltagarna har gymnasieutbildning och lång erfarenhet av arbetet i LSS.

7.1.2 Kunskaper kring LSS-lagen

Deltagarna upplever sina kunskaper i LSS-lagen som bra (13) eller mycket bra (5) men nästan hälften av de tillfrågade (8) upplever ändå ett behov av utbildning i självbestämmanderätt. Mer än hälften (11) har blivit erbjuden utbildning i självbestämmanderätten och knappt lika många (9) har deltagit i utbildning om självbestämmanderätten. Personalen upplever sina egna kunskaper som goda men flera av deltagarna vill genom utbildning öka sina kunskaper i LSS-lagen.

7.1.3 Attityder till brukarens självbestämmanderätt

Hälften av enkätdeltagarna (10) tycker att det är svårt att tillämpa självbestämmanderätten i sitt arbete och nästan lika många (9) följer inte alltid brukarens självbestämmanderätt i sitt arbete. Av de som uppger att dem bryter mot självbestämmanderätten är det en klar majoritet som uppger att inte följa självbestämmanderätten vid ett tillfälle i månaden eller mer ofta. Endast en uppger sig bryta mot självbestämmande rätten vid färre tillfällen än varje månad. Trots att deltagarna uppger att det är svårt att tillämpa självbestämmanderätten i sitt arbete så är det få (5) som ser självbestämmanderätten som ett hinder i sitt arbete mot lagens mål. Personalens attityder till att begränsa självbestämmanderätten är delad då flera uppger att vilja begränsa självbestämmande rätten (7) eller uppger enkätsvaret *vet inte* (4).

7.1.4 Faktisk kunskap kring LSS-lagen: frågorna 13 - 19

På kunskapsfrågorna som handlar om LSS-lagens intentioner har alla deltagare svarat korrekt. Däremot är svarens spridning större på kunskapsfrågorna som handlar om tvångsåtgärder. I påståendet om LSS-insatser kan ges mot den enskildes vilja svarade endast tre *ja* vilket är fel.

Deltagarna fick frågan om det finns undantag i LSS-lagen som kan ge personalen möjlighet att tillämpa tvångsåtgärder var osäkerheten större där fem deltagare besvarade med *vet inte*. Vid frågan om det fanns annan lagstiftning som kan ge stöd i tvångsåtgärder är svaren spridda; *ja* (8), *nej* (8), *vet inte* (4).

7.1.5 Den öppna frågan

Respondenterna fick möjligheten att i fri text besvara frågan: Hur upplever du självbestämmandet i ditt arbete med brukarna? Av enkättagarna var det fem stycken som valde att besvara den öppna frågan. Jag har valt att presentera samtliga svar i sin helhet. Genom tematisk textanalys har jag valt att två teman; problematiskt respektive oproblemiskt.

Person 1: "Jag upplever det mycket bra!"

Person 2: "Mina brukare är väldigt självgående och jag tycker att det är viktigt för deras integritet. Jag tycker de bestämmer väldigt mycket själv, i så fall om jag bryter mot deras "självbestämmande" är när jag får de att diska/städa/hjälpa till när de först har sagt nej. men det kallar vi att motivera"

Person 3: "Kan vara svårt när brukaren inte har förmåga att förstå sitt eget bästa. Om brukaren tex inte vill duscha, byta blöja, borsta tänderna och får problem av det, kan vi personal anmälas för vanvård."

Person 4: "- Så skulle jag själv vilja bli bemött. Fråga 6 är svårt att besvara med ja eller nej då jag i välmening ändå avläser brukarens fel."

Person 5: "- Inte lätt, för vissa brukare blir självbestämmandet ett tvång. Några brukare säger att när han lämnar över ansvaret är det också självbestämmande. Vissa brukare vill inte alltid lämna vad den håller på med för att tex. laga mat då boendeabonnemanget har tagits bort och brukaren har eget hushåll."

Person 1 och person 2 är tydliga med en oproblemisk inställning till självbestämmandet.

Person 2 påpekar att brukarna kan tacka nej till insats men lösningen är att motivera brukaren till hushållssysslor. Att motivera brukaren till något som den har sagt nej till menar person 2 kan vara att bryta mot brukarens självbestämmanderätt. I arbetet tycker person 2 att det är viktigt att brukaren är självständig och svarar att brukarna bestämmer mycket själva. Person 4 menar att personalen ska beakta brukarnas självbestämmande då det är så respondenten själv

vill bli bemött. Person 4 förhåller sig alltså positiv till självbestämmandet men lyfter att det är svårt att alltid följa brukarens självbestämmanderätt i sitt arbete och hänvisar till enkätens fråga om personalen bryter mot brukarens självbestämmanderätt i sitt arbete. Respondenten hänvisar till eventuella brott mot självbestämmanderätten om brukaren gör något som personalen anser är fel. Att inte följa självbestämmanderätten bottnar i personalens välvilja och omtanke skriver person 4. Även person 3 hänvisar till att personalens vilja till omsorg och omtanke. Här belyser respondenten konflikten mellan brukarens självbestämmanderätt och LSS-lagens mål, och menar att personal som i sitt arbete inte uppfyller LSS-lagens mål riskerar konsekvenser i form av vanvårds anmälan. Brukaren kan i vissa fall överlämna beslutsfattande till andra vilket person 5 menar är ett sätt för brukaren att utöva sin självbestämmanderätt. Respondenten beskriver hur brukaren behöver utföra hushållsarbete men har svårt att avbryta en annan aktivitet.

7:2 Intervju

De två respondenterna som deltog i intervjuerna har jag valt att benämna intervjuperson 1 och intervjuperson 2. Resultatet redovisas utifrån tema. Genom att ha läst texten från de transkriberade intervjuerna kan jag urskilja mönster (Eliasson, 2013, s. 35). Det är utifrån tematiseringens mönster som jag valt ut fem teman; ambivalens, beskydd, delaktighet, motivering och maktlöshet.

Ambivalens

Det finns en tvetydighet hos intervjupersonerna kring deras attityder på brukarens självbestämmanderätt. I intervju två beskriver intervjupersonen hur hen ser på tillämpningen av självbestämmanderätten. Intervjuperson 2 menar att funktionshinder skapar förutsättningar som inte alltid tillåter full självbestämmande. Hen jämför brukarnas möjlighet till självbestämmande med ett barns förmåga att fatta goda beslut.

”Jag upplever att det släpps för mycket, att man... Alltså dem har ett funktionshinder vilket innebär många gånger att inte har möjligheten att fatta vissa beslut. Du kan inte förvänta dig av en fyraåring att välja vad den vill äta till middag då kanske det blir pizza fem gånger i veckan men du låter inte en fyraåring äta pizza fem gånger i veckan, det gör du inte. Många av brukarna är fyra år mentalt. Du kan inte förvänta dig att fyraåringen vet att det är bra att duscha fyra gånger i veckan för det är kanske inte kul och kanske inte vill göra saker som inte är kul men vissa saker ska man göra och då kan vi inte bara, okej men han eller hon vill inte duscha och bara släppa det”.

Intervjuperson 1 beskriver hens syn på självbestämmanderätten där brukarens förmåga av konsekvenstänkande verkar styra om självbestämmandet är problematiskt eller ej.

Intervjuperson 1 lyfter hur personal måste kunna beskydda brukaren från skador genom tvång eller begränsningar.

”Där jag jobbar tycker jag att självbestämmandet är bra, för att mina brukare är så självgående att jag tycker att det skulle ha varit integritetskränkande att ta bort det. Men jag vet att i andra gruppboheter uppstår vissa situationer där går det inte att en brukare bestämmer. LSS går ju ut på att alla har rätt till liv och så, att de ska ha ett likvärdigt liv som oss i den mån det går. Det blir det ju inte om personen inte vet att vissa saker den leda till att den skadar sig. Då måste man ju få lov att gå in med tvång. För det som inte är för personens bästa. Man pratar om integritet och stödet utgå från brukarens bästa men det är ju inte alltid brukarnas bästa är att låta personen skada sig eller sätta sig i situationer där den kan fara illa. Då måste personalen få lov att skydda brukarna.”

Beskydd

Intervjupersonerna ger vid flera tillfällen uttryck för beskydd. Intervjuperson 1 uttrycker att hen vill bryta mot självbestämmanderätten när hen upplever att en brukare far illa.

Intervjuperson 1 vill i fall B hindra brukaren från att gå ut utan skor. Intervjuperson 1 förklarar att eftersom brukaren inte själv förstår finns det en önskan om att få tillämpa begränsningsåtgärd.

”Ja! alltså när det kommer till denna gruppen av personer så är det jättesvårt när de inte förstår att de skadar sig själv, ska personen får lida och ha ont för att man inte kan göra någonting?”

Intervjuperson 2 lyfter flera gånger hur personalen kan kartlägga eller utreda ett problemskapande beteende. Intervjuperson 2 vill genom dokumentation hitta förklaringar till varför brukaren skadar sig som i fall A.

”Som man får nog utvärdera situationen och se. Vad man kommer fram till och kanske tar del av kollegor och se alltså se om man hittar ett mönster i det.”

Intervjuperson 1 uttrycker fler gånger att hen hade kunnat begå ett lagbrott om hen ansåg att det var nödvändigt. Hen uttrycker att när brukarna far illa eller att det finns risk att en brukare far illa kommer hen att inte följa rådande lagstiftning. Intervjuperson 1 upplever att när självbestämmandet inte ger positiva konsekvenser eller leder till avsevärda negativa konsekvenser för brukaren önskar hen att få ingripa.

”- Så jag hade brutit mot självbestämmandet, alltså det hade jag! Det låter hemskt att säga det men ja, jag hade gjort det.”

När intervjupersonerna ställs inför fallen uttrycker dem en vilja att beskydda, ta hand om och att fatta mer gynnande beslut. Brukarens hälsa sätts i fokus utifrån vad intervjupersonerna anser att vara bäst för brukaren. Båda respondenterna verkar vilja göra en bedömning utifrån vilka beslut deras brukare har förmåga att fatta utifrån funktionsnedsättning. Hur stora de negativa konsekvenserna för brukarnas beteende blir verkar ha en inverkan på respondenternas vilja att inskränka på brukarens självbestämmanderätt. Respondenterna jämför brukarnas oförmåga att fatta beslut med barns och deras upplevelse av att behöva beskydda brukarna mot ont. När respondenterna berättar om att motivera är även detta ett försök att påverka brukarnas beslut för ett mer gynnande utfall.

Delaktighet

Intervjupersonerna utgår i sina samtal från att brukarens delaktighet är viktig. Intervjupersonerna berättar hur personalen i sitt arbete uppmuntrar brukarna till delaktighet. När respondenterna ställs inför tre fall lägger dem stor vikt vid att förstå brukaren. Respondenterna berättar att hur en undersökning hade intets där de hade utrett och provat olika lösningar för att förstå brukaren. Respondenterna uttrycker att det finns pedagogiska vägar till att förstå brukarna och att deras arbete ofta innebär att vara kreativa.

”- Jag tror att via motivation och att personalen är lösningsfokuserad, går det att hitta någonting och hitta varför hon gör såhär och varför hon inte tar på sig skor.”

Intervjupersonerna beskriver hur de i sitt arbete aktivt beaktar brukarens självbestämmanderätt. Det görs genom att bekräfta brukarens egna kunskaper om sig själv och sina behov. Intervjuperson 2 beskriver utifrån fall A hur personalen vid matvägran ställer sig själva frågor kring vad brukaren vill och tycker om.

”Han kanske inte tycker om den typen av mat? Han kanske vill äta någonting annat?”

Motivering

I båda intervjuerna använder personalen begreppet motivera vid ett flertal tillfällen. Att motivera brukarna är personalens sätt att förklara och skapa sammanhang för brukaren. Personalens motivering kompenserar brukarens bristande förmåga att bedöma handlingens konsekvens. Intervjuperson 1 beskriver för brukaren i fall B vad som kan hända om brukaren

går ut utan skor. Att motivera är det verktyg som personalen använder sig av i arbetet mot ett gott liv.

”Jag försöker motivera personen B att sätta på sig skorna. Jag säger att det är klart att du ska ha på dig skorna, har du inte skorna på kan du skära dig. det finns mycket man kan göra sig illa på när man är ute Jag försöker att förklara det på ett tydligt sätt för brukaren så att den kan förstå att brukaren kan göra sig illa om hon inte har skorna på och att det är för hennes eget bästa att ha skor.”

Maktlöshet

När intervjupersonerna inte har en lösning på fallen de ställs inför hänvisar dem till att ta hjälp av expertis. Intervjuperson 2 menar att om boendepersonalen inte har kompetens kommer dem att söka kunskap hos externa aktörer. Intervjuperson 1 hänvisar brukaren till dietisten i form av expertis för att få brukaren att äta.

I fall 3 är respondenterna överens om att de hade hindrat brukaren från att utsätta sig för fara genom att fysiskt hindra brukaren från att springa över vägen. Intervjuperson 1 är inte säker på att hen får hindra brukaren från att bli påkörd medan intervjuperson 2 menar att hen måste påvisa faran att bli påkörd var påtaglig.

” - Så länge hon springer mot vägen och inte över vägen så kan jag inte göra så mycket. Men om hon springer över en väg och det är en fara för hennes liv så är där andra skyldigheter som kommer in. Att jag får ingripa. Då får jag lov att fysiskt stoppa henne.”

I intervjun med intervjuperson 1 uttrycks maktlöshet och en avsaknad av möjlighet att ingripa i situationer när brukare far illa. Intervjuperson 1 talar om hur hen i fallen kommer att ingripa och enligt hen då bryta mot lagstiftning.

”- Nej! Jag vet att jag inte får lov att göra det. Men så hade jag gjort. Alltså för att hon skadar ju sig om hon fortsätter så kommer hon inte kunna gå.”

Intervjuperson 2 säger att hen känner sig maktlös men menar att det i flesta fallen finns lösningar på utmaningar hen ställs inför. Upplevelsen av att det inte finns mer att göra än att begränsa brukaren är inte lika påtaglig i intervju 2 utan hen förlitar sig på sin eller andras kunskap.

”- ... man känner sig maktlös. Sen får man kanske ta hjälp av externa verksamheter, externa människor för vägledning.”

När respondenterna läser fall C upplevs det en osäkerhet kring om och när dem får ingripa.

”- Men jag tänker detta är en akut händelse liksom, personen kan inte...

Jag har faktiskt ingen koll på det. Jag vet inte.”

8. Analys

Personalen i gruppbostäderna har goda kunskaper kring LSS-lagens mål. Utifrån studiens resultat kan slutsatsen dras att personalen känner till ramlagens anvisningar om gott stöd, god service och omvårdnad samt hur utförandet ska ges utifrån brukarens självbestämmanderätt. Däremot har personalen bristande kunskaper i annan relevant rättskunskap såsom nödvärnsrätten. Resultatet visar att personalen är osäkra på sina befogenheter i sitt arbete. Lagens öppna formulering kräver tolkningar som förutsätter kunskaper vid tillämpning som personal i gruppbostäderna inte har. Därför överensstämmer resultatet om vikten av rättskunskaper hos tillämparen både med Lennart Erlandssons (2014) och Annika Pfannenstills (2002) studie.

Personalens kunskaper kan beskrivas utifrån Håkan Hydéns modell, i det avseendet att personalen kan lagen likt domarperspektivet på så sett att personalen har kunskaper om lagens mål och direktiv (Hydén, 2002, s. 16). Personalen brister som användare i sitt arbete när lagen ska tillämpas med personalens egna normer, kunskaper och erfarenheter. Tillämpningen av lagen blir därför subjektiv och påverkas av personalens kunskaper och attityder. Det ger olika utfall för brukaren i mottagandet av stöd, service och omvårdnad.

Studieresultatet visar att personalens attityder kring brukarens självbestämmanderätt inte är konsekvent positiv eller negativ. Personalen är överlag positiv till självbestämmanderätten men upplever den som problematisk i specifika kontexter. När personalen upplever att brukarens självbestämmanderätt är problematisk påverkas personalen att bli mer positiv till tvång och begränsningsåtgärder. Hur personalen förhåller sig till situationer i sitt arbete kan förstås genom modellen IRAC (Hollander & Alexius Borgström, 2009, s. 26). I fallen A, B och C skadas eller finns det risk för att brukaren kommer till skada samt att personalen uppfattar att brukarna inte förstår faran. Personalen motiverar brukaren men saknar tillräckliga professionskunskaper för att tydliggöra handlingens konsekvens. Analysen som personalen sedan gör utgår från ett övervägande att gå i strid med självbestämmanderätten eller frångå lagens formulering kring ett gott liv. På grund av bristande kunskaper inom rätten

eller brister i professionskunskaper resulterar analysen i en otydlig konklusion som uttrycks i form av att personalen överväger tvång eller begränsning av brukarens självbestämmanderätt.

Personalens negativa attityd till brukarens självbestämmanderätt uppstår när personalen upplever att LSS-lagens mål inte uppfylls. Det kan handla om att brukaren avstår från hushållssysslor eller när brukaren far illa eller riskerar att fara illa. Omsorgsrationaliteten beskriver vikten av personalens förmåga att sätta sig in i brukarens känslor och behov (Engdahl & Larsson, 2011, s. 61). Att personalen uppfattar brukarens behov inte uppnås eller känner med brukare som far illa kan därför enligt omsorgsrationaliteten utgöra gott omsorgsarbete. I studien framkommer inte att personalen upplever sig tvungna att bryta mot effektivitetsmål då det i intervjuerna inte nämns att tidsbrist eller att verksamhetens effektivitetsmål begränsar arbetet. Flera gånger uppger personalen att de motiverar brukaren till att utföra eller avstå från en handling.

Motivering kan ses som ett verktyg för personalen i tillämpningen av sina professionskunskaper. Omsorgsrationaliteten benämner just vikten av teoretiska kunskaper (Engdahl & Larsson, 2011, s. 61). Personalen arbetar aktivt med empowerment genom motivering och uppmuntran till delaktighet. Däremot, likt Elsa-Britt Perssons studie, förutsätter personalen att brukarens motstånd blir en konsekvens av diagnosen eller funktionsnedsättningen, och inte ett sätt för brukaren att uttrycka sin faktiska vilja (Persson, 2014, s. 66). Detta genom att benämna att brukaren inte förstår eller likställer brukaren med ett barn. Personalen uttrycker flera gånger att maktutövning i form av beskydd går i strid med omsorgsrationaliteten och kan beskrivas utifrån begreppet pastoralmakt (Meeuwisse, Swärd, Andershed, Andersson, & Andershed, 2013, s. 208). Personalen accepterar inte brukarens kunskap och självkänedom. Beaktningen minskar vid större stödbehov, vilket även går i strid med Socialstyrelsens rekommendationer om ”mer behov, mer beaktan” (Socialstyrelsen, Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner Kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning , 2014).

Brukarens kognitiva förmåga är avgörande för personalens syn på självbestämmanderätten. När personalen uppfattar att brukaren har förmåga att förstå konsekvenserna av en handling tenderar personalen att vara mer positiv till brukarens självbestämmanderätt. Rätten till självbestämmande upplevs som positivt och något som ska beaktas i det dagliga arbetet. Intervjupersonerna berättar om hur personalen i sitt arbete visar god förmåga att sätta sig in i brukarens känslor och behov vilket i enlighet med omsorgsrationaliteten är förutsättning för

god omsorg (Wærness, 1993, s. 235). När brukaren inte vill äta läggs stor vikt vid brukarens vilja. Personalen godtar att brukaren just vid detta tillfället inte vill äta samtidigt som om det sker vid upprepade tillfällen kommer detta att undersökas. Matsituationen kommer att analyseras utifrån konsistenser, smaker osv. När personalen kan fullfölja verksamhetens givna mål upplevs självbestämmandet som positivt.

Om personalen uppfattar att brukaren inte har förmågan att förstå konsekvensen av en handling försöker personalen motivera brukaren att avstå. Att personalen värderar om brukarens handling är en del av målet om det goda livet utifrån egna normer. Om brukarens val går i strid med personalens syn på det goda livet tillämpas motivering. Motivering är ett sätt för personalen att tillämpa sina professionskunskaper. Om personalen brister i sina professionskunskaper tenderar man att uppfatta självbestämmanderätten som problematisk. Personalens benägenhet att tillämpa tvång och begränsningsåtgärder ökar vid lägre professionskunskaper. Motivering är ett uttryck för paternalistisk makt där personalen uttrycker brukarens oförmåga att fatta egna beslut. Det baseras på personalens uppfattning av brukarens förmågor. Några brukare kan tillåtas egna val och personalen finner tvång som integritetskränkande. Andra brukare tillåts inte att göra egna val utan att mötas av motstånd från personalen. Personalens attityd till brukarens rätt till egna val kopplas till brukarens kognition. Motivering är personalens sätt att ge stöd till brukaren genom sin kunskap och profession, men det är också, enligt pastoralmakten, ett uttryck för personalens expertis som överordnas brukarens kunskap om sig själv och sitt egna liv. Förstärks genom andra professioner likt dietist som påtalas i intervjuerna (Payne, 2014, s. 266).

Bakgrunden till studien är mina egna erfarenheter av de utmaningar som personalen ställs inför i sitt arbete mot lagens mål och i beaktandet av brukarens självbestämmanderätt. Studieresultatet vittnar om att deltagarna i studien har liknande svårigheter i sitt arbete.

Personal förhåller sig till lagens mål och direktiv samtidigt som man beaktar självbestämmanderätten. Ibland upplever personalen att självbestämmanderätten inte gynnar intentioner och strävan mot lagens mål. Detta är svårt för personalen att förhålla sig till, att å ena sidan faktiskt följa lagen genom att beakta självbestämmanderätten och å andra sidan upplevelsen att inte kunna ge det stöd, service och omvårdnad som krävs för att kunna uppfylla lagens mål. Personalen överordnar sig brukaren när dem anser att brukaren själva är kapabla till att förstå vad som är bäst för sig själv. Personalen hänvisar till sin egna uppfattning av det goda livet som brukaren ska leva och på så sätt utövar pastoralmakt.

Studieresultatet visar att personalen i sitt arbete bedömer vad som är bäst för brukaren, detta görs utifrån personalens normer. Personal som har deltagit i studien berättar om tillfällena där brukaren och personalen inte har en samsyn på vad som gynnar den enskildes liv i strävan mot lagens mål. Det kan handla om att brukaren tar skada av en handling i samband med utövandet av sin självbestämmanderätt. Det är i den konflikten som personalen ska beakta brukarens självbestämmanderätt samtidigt som brukarens vilja missgynnar lagens intentioner. Detta leder till överväganden om tvång och begränsningsåtgärder.

8.1 Slutsats

Brukarens självbestämmanderätt kan försvåra personalens arbete mot lagens mål.

Studiens slutsats är ändå att brukarens självbestämmanderätt inte kan missgynna personalens faktiska arbete mot LSS-lagens mål eftersom självbestämmanderätt är en förutsättning för full delaktighet i samhällslivet, jämlika levnadsvillkor och möjligheten till liv som andra.

Personalen i gruppboendena upplever att målen inte uppfylls när brukaren gör val som leder till negativa konsekvenser för brukarens liv och hälsa. Personalen uppfattar att lagens mål uppnås om brukaren mår bra och därför uppfattas negativa konsekvenser av brukarens utövande av sin självbestämmanderätt ibland som ett hinder i arbetet mot lagens mål.

Samtidigt som personalen uttrycker att brukarens självbestämmanderätt är en del av lagens mål och att målen aldrig kan uppnås utan brukarens självbestämmanderätt. Rätten åsyftade verkningar är att brukaren liv utifrån sin självbestämmanderätt uppnår lagens intentioner.

Dock visar studiens resultat intentionerna inte alltid efterlevs och att en icke åsyftade verkning blir att brukaren utifrån sin funktionsnedsättning inte alltid kan uppnå lagens mål genom utövandet av sin självbestämmanderätt.

8.2 Avslutande diskussion

I avslutande diskussion vill jag lyfta frågor som studien inte kom att ha för avsikt att besvara men som ligger inom ramen för det rättssociologiska kunskapsområdet och LSS-lagen.

Lagstiftning med intention att skapa lika förutsättningar för personer med särskilda behov kräver ett större spann av professionskunskaper. Dels kunskaper kring det faktiska arbetet med brukarna så att personalen i gruppboendena kan skapa de förutsättningar som krävs för att lagens mål ska uppfyllas, det kan handla om pedagogiskt eller omsorgsarbete och dels kunskaper kring rätten. Ramlagstiftningens formuleringar kräver en bredare kunskap kring juridiska tolkningar vilket jag menar ligger bortom den utbildningsnivå som yrkestitlarna idag kräver. LSS-lagens målformuleringar likställs idag med välmående brukare, är det lagens

intentioner? Kan lagens intentioner egentligen vara brukarens faktiska rätt till välmående med även destruktivitet i sin livsföring? För den vuxna människan utan LSS-insats är friheten större kring oreda i livet än för den som bor i en gruppbostad. Den utan LSS-insats kan om den vill äta onyttig mat varje dag, ha ett stökigt hem eller annat som kan missgynna det goda livet. Med det menar jag att lagens mål aldrig kommer att kunna uppnås om den vid tillämpning tolkas som ett felfritt liv för brukaren. Frågor om hur mycket destruktivitet ett liv kan tillåtas innehålla och när vet vi om det från brukarens sida är ett aktivt val eller en konsekvens av funktionsnedsättningen? Vidare forskningsfrågor skulle med fördel kunna lyfta ramlagens brist i anvisningar om vilken kunskap som ska råda. Vilket kunskapsfält ska ha tolkningsföreträde i en ramlagstiftning som kräver den bredd som lagens intentioner kräver?

Faktum kvarstår, det finns brukare som på gruppbostad faktiskt far illa. Vi som arbetar i gruppbostäderna känner ibland maktlöshet i arbetet och ibland kan önskan om tvång och begränsningar av brukarens självbestämmanderätt väckas till liv i desperation.

Studien har helt uteslutit den enskilde brukarens perspektiv men det är en högst relevant ingång för vidare forskning i området. Om sådan forskning kommer att bedrivas hoppas jag att även den som omfattas av personkrets 1 med ett mer omfattat stödbehov kommer att inkluderas. Metodologiskt kan inkluderande studier vara en utmaning men om månfärder är möjliga bör även en sådan studie vara genomförbar.

9. Litteraturförteckning

- 2002:9, S. (2007). Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS Stöd för rättstillämpning och handläggning. Socialstyrelsen.
- 2008:23, D. (2006). *FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* .
- Alexius Borgström, K. (2003). *JO och tjänstemännen. En laghistorisk studie*. Iustus Förlag.
- Andkvist, J. (2014). *Från fattighus till LSS*. Malmö: Malmö stad.
- Baier, m., & Svensson, M. (2009). *Om Normer*. Malmö: Liber.
- Bogdashina, O. (2012). *Sinnesintryck och omvärldsuppfattning vid autism och Aspergers syndrom*. Stockholm: Autism- och Aspergerförbundet .
- Bryman, A. (2002). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- Denscombe, M. (2016). *Forskningshandboken* . Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson, A. (2013). *Kvantitativ metod från början*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Engdahl, O., & Larsson, B. (2011). *Sociologiska perspektiv : grundläggande begrepp och teorier*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Erlansson, L. (2014). *Rätt, norm och tillämpning. En studie av normativa mönster vid beslut enligt LSS på tre arenor*. Lund: Lunds universitet.
- Giertz, L. (2012). *Erkännande, makt och möten : en studie av inflytande och självbestämmande med LSS*. Växjö: Linnaeus University Press.
- Handikapputredning. (1991). *Handikapp, välfärd och rättvisa*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Hollander, A., & Alexius Borgström, K. (2009). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Författarna och studentlitteratur AB.
- Hydén, H. (2002). *Normvetenskap*. Lund: Sociology of Law, Lund University .
- Jacobsen, D. I. (2012). *Förståelse, beskrivning och förklaring : introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Stockholm: Studentlitteratur.
- James, A. G. (1961). *The Sociological Jurisprudence of Roscoe Pound (Part I)*.
- kommunalförbund, G. (2011). *Titulatur och utbildningskrav för baspersonal inom funktionshinderområdet i Göteborgsregionens kommuner*. Göteborg.
- Lagerstedt, O. (2010). *Meningsfull sysselsättning Om normalisering, delaktighet och identitetsskapande för personer med funktionsnedsättning*. Malmö: Malmö stad FoU-trainee.
- Lewin, B. (2011). *För din skull, för min skull, för skams skull?* Stockholm: Studentlitteratur.

- LSS kommitén. (2008). *SOU 2008:77 Möjlighet att leva som andra Ny lag om stöd och service till vissa personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Mathiesen, T. (2005). *Rätten i samhället - En introduktion till rättsociologin*. Malmö: Författaren och studentlitteratur.
- Meeuwisse, A., Swärd, H., Andershed, A.-K., Andersson, G., & Andershed, H. (2013). *Perspektiv på sociala problem*. Natur och kultur akademisk.
- Payne, M. (2014). *Modern Social Work Theory*. London: Palgrave Macmillan.
- Persson, E.-B. (2014). *Om makt och självbestämmande för personer boende i LSS-bostäder i Jämtland*. Östersund.
- Pfannenstill, A. (2002). *Rättsociologiska studier inom området autism : rättsanvändning i en kunskapskonkurrerande miljö*. Lund: Lunds universitet.
- prop.1992/93:159. (1992). *Regeringens proposition 1992/93:159*. riksdagen.
- Silverman, D. (2010). *En mycket kortfattad, ganska intressant och någorlunda billig bok om kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen. (12/2013). *Tvångs- och skyddsåtgärder inom vård och omsorg för vuxna*.
- Socialstyrelsen. (2014). *Delaktighet och inflytande i arbetet med genomförandeplaner Kunskapsstöd till verksamheter för personer med funktionsnedsättning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen termbank*. (den 7 Juni 2016). Hämtat från Socialstyrelsen : socialstyrelsen.se
- Wærness, K. (1993). The Rationality of Caring. i S. Gordon, P. Benner, & N. Noddings, *Caregiving: Readings in Knowledge, Practice, Ethics, and Politics* (s. 313). Pennsylvania : University of Pennsylvania Press.
- Widerberg, K. (2011). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Malmö: Studentlitteratur AB.
- Widerlund, L. (2007). *Nya perspektiv men inarbetad praxis. En studie av utvecklingsstördas delaktighet och självbestämmande*. Luleå: Luleå tekniska universitet Institutionen för hälsovetenskap.
- Winther Jørgensen, M., & Louise, P. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Zanderin, L., & Maria, W. (2009). *LSS-regelsystem, implementering och realitet*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Östberg, F., Wåhlander, E., & Milton, P. (2000). *Barnvårdsutredningar i sex kommuner - en vinjettstudie*. Bohus: Social styrelsen.

Bilagor

Bilaga 1

Intervjuguide

Jag berättar om studien.

Basinformation

Hur länge har du arbetat i LSS verksamhet?

Vad är din yrkestitel?

Fall

Berättar om tre fall och ger en kopia på fallen.

Fall A

Brukare A bor i en gruppbostad där du arbetar. Han har diagnosen utvecklingsstörning och är rullstolsburen. A kan kommunicera verbalt men har svårt för att delta i längre samtal. A ska äta och du ska ge honom stöd i detta.

Hur förbereder du inför matsituationen?

Utrymme för följdfrågor

A kan vara svår med maten och dietisten rekommenderar att han ska äta minst en halv portion vid varje mål. Efter att A har ätit två tuggor av maten stänger han munnen och skjuter ifrån sig talriken.

Hur uppfatar du situationen?

Vad gör du då?

Hur avslutar du matsituationen?

Utrymme för följdfrågor

Fall B

Brukare B bor i en gruppbostad där du arbetar. B har en utvecklingsstörning och är begränsad i sin ordförståelse. Kommunikation med B sker genom korta fraser och förtydligande pedagogik så som pictogram. B tycker om att ta promenader i området runt gruppboستaden vilket hon gör minst en gång om dagen. En dag uppmärksammar du att B inte tar på sig sina skor när hon ska ut på promenad.

Hur uppfatar du situationen?

Vad gör du?

Utrymme för följdfrågor

B fortsätter i veckor att ta sina promenader barfota och du uppmärksammar att hennes fötter börjar att ta skada. Hennes fötter har blivit fulla med sår så du kontaktar sjuksköterska som plåstrar om fötterna och rekommenderar att B inte tar promenader tills såren är läkta. B fortsätter ta sina promenader och fötterna blir bara mer illa därän

Vad gör du?

Vad tror du att du har befogenhet att göra?

Önskar du att du hade kunnat göra mer? I så fall vad?

Utrymme för följdfrågor

Fall C

Brukare C bor i en gruppbostad där du arbetar. C har en utvecklingsstörning och saknar förmåga att kommunicera med ord utan använder istället tonläge på rösten som ni i personalgruppen kan tyda som missnöje eller samtycke. Ni använder förtydligande pedagogik så som pictogram och TEACCH. Utanför gruppboستaden finns en affär dit du tillsammans med C brukar gå handla. Mellan gruppboستaden och affären finns en högtrafikerad väg. En dag visar C att hon inte vill att du följer med till affären. Hon knuffar bort dig och springer mot vägen.

Vad gör du?

Tror du att du får stoppa henne?

Hur och i vilket skede?

Utrymme för följdfrågor

Lagstiftning och verksamhet

Låt oss prata om självbestämmande enligt LSS.

Hur tycker du självbestämmandet påverkar ditt arbete.

I LSS lagen §5 står följande ”Målet skall vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.” hur uppfattar du meningen?

Utrymme för följdfrågor

Avslut

Bilaga 2

Enkät om självbestämmande enligt §6 lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. Enkäten ingår i en kandidatuppsats i rättssociologi vid Lunds universitet. Medverkan är valfri och du kan svara anonymt. Du kan när du vill avbryta eller avstå från att delta.

Vilken anställningsform har du?

Timanställning

Tillsvidareanställning

Tidsbegränsadanställning

Vilken yrkestitel har du i din verksamhet?

Vårdare

Stödassistent

Stödpedagog

Omsorgspedagog

Hur länge har du arbetat inom någon form av LSS-verksamhet?

Mindre än 3 år

3 till 5 år

5 till 10 år

Mer än 10 år

Hur upplever du din kunskap om LSS-lagen?

Mycket bra

Bra

Vet inte

Inte särskilt bra

Dåliga

Hur upplever du det är att tillämpa självbestämmandet i ditt arbete?

Mycket enkelt

Enkelt

Vet inte

Svårt

Mycket svårt

Följer du alltid självbestämmandet?

Ja

Nej

Om nej på fråga 6, uppskatta hur ofta som du inte följer självbestämmandet.

Minst en gång per arbetspass

En gång i veckan

Några gånger i veckan

En gång i månaden

Några gånger i månaden

En gång om året

Vet ej

Har du under de senast 5 åren deltagit i utbildning om självbestämmande?

Ja

Nej

Vet ej

Har du blivit erbjuden utbildning i självbestämmande av din arbetsgivare de senaste 5 åren?

Ja

Nej

Vet ej

Känner du ett behov av att utbildas i självbestämmande?

Ja

Nej

Vet ej

Tycker du att självbestämmandet bör begränsas?

Ja

Nej

Vet ej

Upplever du att självbestämmandet är ett hinder i ditt arbete för att ge stöd och service?

Ja

Nej

Vet ej

Vilket/vilka meningar tycker du stämmer överens med din uppfattning av självbestämmande?

I de situationer som brukaren får stöd i måste jag vara extra uppmärksam för brukarens självbestämmande.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Den enskilde skall i största möjliga utsträckning ges inflytande och medbestämmande över insatser som ges.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Självbestämmandet syftar till att bevara rätten till integritet.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Värdighet och integritet skapas av självbestämmande.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

LSS insatser kan i vissa fall ges mot personens vilja.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Det finns undantag i LSS lagen så att jag i akuta fall får använda tvång.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Jag får använda tvångsåtgärder i mitt arbete men då med stöd av annan lag än LSS.

Stämmer

Stämmer inte

Vet ej

Beskriv i fri text

Hur upplever du självbestämmandet i ditt arbete med brukarna?

Tack för din medverkan!

Kan jag kontakta dig för en intervju om ditt arbete och självbestämmande?

Namn:

Telefon nummer:

Email:

Vid frågor kontakta mig : Felicia Hamzi

hamzifelicia@live.se eller 0723248913.